

Ali lahko izbiramo zgodovinske možnosti?

Sedem tez

I. Zgodovina ima svoj samotek

1. Kot številni avtorji domneva tudi Wallerstein, da lahko (že) izbiramo zgodovinske možnosti. Po tej logiki ravnamo tudi v vsakdanjem življenju: v politiki, ko volimo izmed ponujenega tisto politično opcijo, od katere pričakujemo največ pozitivnega ali vsaj najmanj senčnih plati, v pisanju in javnem nastopanju, ko skušamo vplivati s svojim argumentiranjem in/ali s svojim ravnanjem na potek dogodkov; navsezadnje celo s svojim obnašanjem konzumentov, ko zavračamo izdelke s strupenimi stranskimi učinki ipd. Toda kakorkoli so te in druge strategije našega življenja v mnogočem obetavne in nujne, denimo kot odlaganje ekološke katastrofe ali pa zaviranje degeneracije politike, se nam vendarle zgodovina dogaja po neki svoji imanentni logiki, ki je do danes nismo doumeli in se zato še vedno izmika našemu vplivu.

Sredi novembra 1892 je Friedrich Engels objavil članek Ameriške predsedniške volitve¹ in ga začel z besedami:

“Stari svet je bil pod gospostvom fatuma, heimarmene, neodvrljive skrivnostne usode. Tako so Grki in Rimljani označevali tisto nepojmljivo vsemoč, ki je izničevala vse človeško hotenje in stremljenje in storila, da je vsako človeško dejanje peljalo do čisto drugih rezultatov od nameravanih, ono nezaustavljivo oblast

¹ *Die amerikanische
Präsidentenwahl, Vorwärts
Nr. 269, 16/11–1892,
MEW 22:334–6*

[Gewalt], ki so jo zatem imenovali Previdnost, predestinacija itd. Ta misteriozna oblast je postopoma zadobila pojmljivejšo obliko, in za to se imamo zahvaliti gospostvu buržoazije in kapitala, prvemu razrednemu gospostvu, ki si je skušalo priti na jasno o svojih lastnih bivanjskih vzrokih in pogojih in s tem odprlo tudi vrata do poznanja o neodvrmjivosti svojega lastnega prihajajočega propada. Usoda, Previdnost – to zdaj vemo – so gospodarski pogoji, pod katerimi se producira in menjava, in ti se danes strnjujejo v svetovnem trgu.”

Ta briljantna formulacija na svoji ravni pojasnjuje, kaj nas obvladuje; toda brž ko hočemo iz nje potegniti nadaljnji sklep, kako vendar obvladati svojo zgodovino, se pokaže, da ni operativna. Pripelje nas do tega, da vemo, da smo obvladovani od nujnosti (usode, heimarmene, Previdnosti itn.), da gre pri tem za oblast produkcijskega procesa nad producenti – nami, ljudmi – ki se kaže skozi diktat svetovnega trga, toda ta védeti (savoir) ne pomeni kaj dosti za predvidenje in preprečevanje (pour prévoir). Iz današnje časovne oddaljenosti lahko opažamo tudi dolgi ritem, ki se je prvič zelo očitno zvrtil v času Engelsevega in Marxovega življenja, ne da bi ga onadva lahko že prepoznala: kondratjevski cikel, ki še mnogo očitneje kaže, da se nekaj dogaja z nami, ne da bi človeštvo znalo s tem kakorkoli upravljati; dogaja se kot usoda. V ritmu 25–30 let gre s produkcijskim procesom navzgor in navzdol.

Kondratjevski ciklusi določajo zgodovino; ne poznamo pa niti njihovega vzroka – čeprav je bilo poskušanih več razlag, vključno s to, da gre za pozitivni sunek inovacij in njegovo izčrpanje, nobena razlaga ni zadovoljiva – zato niso mogoče kontrastrategije, analogne anticiklični politiki pri običajnih kriznih ciklikih, pri katerih gre za konjunkturo; tam ekonomska politika zdaj “ogreva” konjunkturo, zdaj jo “hladi”, s čimer zmanjšuje amplitude konjunkturalnih nihanj. Kondratjevski ciklusi potekajo neodvisno celo od velikih tehnoloških sprememb, torej procesov, ki spreminjajo parametre življenja, tistega, kar sta Marx in Engels imenovala “socialne revolucije”. Prva industrijska revolucija je tako potekala v času kondratjevskega vala in doline; tudi informatična revolucija je tekla v času doline in se nadaljuje v času vala.

In ker ne poznamo njihovega vzroka, ni bilo najdeno nobeno anticiklično sredstvo, ki bi ublažilo njihove amplitude. To pa je posebej usodno, kar pokaže pogled na zgodovino zadnjih dveh stoletij.

2. Politični pretresi niso nastajali kar tako, njihov ritem je povezan s kondratjevskimi prelomnicami: za obdobje 1776–94 (z dvema velikima meščanskima revolucijama, ameriško in francosko) predpostavljamo dolino, nato do 1813 predpostavljamo val, 1815–49 je znana dolina, ki jo začenja restavracija in zaključni revolucija 1848/49, do vstopa v sedemdeseta sledi nov val, nato dolina, ko se manchesterški kapitalizem transformira v monopolnega, v njej vrsta evropskih vojn in zaostritve socialnega konflikta, nato prosperitetni

val do prve svetovne vojne, nato usodna dolina 1914–45 z dvema vojnama, revolucijami in fašizmom, nato val do vstopa v sedemdeseta, nato dolina do devetdesetih, v kateri se zlomijo tudi “realni socializmi”. Povsod na prelomnicah, kjer valovnica prečka imaginarno srednjo črto navzdol ali navzgor, imamo hujše ali hude socialne pretese.

3. Zgodovina se nam v velikih razsežnostih torej dogaja kot usoda, doleti nas, in nenadoma smo vpleteni v dogajanje, ki nas postavi pred dejstva. To pa pomeni, da svoje zgodovine ne znamo kakorkoli kontrolirati; naša zgodovinska ladja plove še brez krmila, po meri usode. Edino, kar za silo znamo, je orientacija po zvezdah, ugotovitev, kje na tej plovbi brez krmila smo. Naša dejavnost je reagiranje na okoliščine, ki nas določajo. Potreben bo še hud napor misli, da bo iznajdeno krmilo. Wallersteinova zasluga je, da podaja dosti dobro diagnozo; toda kot pri mnogih boleznih, je tudi tu diagnostika mnogo dlje od terapije. Seveda pa je vedno najtočnejša diagnoza tista, ki jo postavijo na prosekturi; zato bodimo zadovoljni z manj točno, a zadostno za količkaj uspešno terapijo.

Za dodatno komplikacijo poskrbi to, da je globalizacija ekonomije porušila občutljivo ravnotežje med politiko in ekonomijo, kakršno je obstajalo v času, ko je vladavino zakona vzpostavljala nacionalna država, nacionalna ekonomija pa je bila relativno avtonomen sistem znotraj svetovne ekonomije. To stanje je čas povozil, ravnotežja med globalno ekonomijo in zakonom pa nihče ne zna vzpostaviti. Kdo zdaj sploh še skrbi za vladavino zakona? Ob prilično brezzobih ali vsaj hudo škrbastih svetovnih mehanizmih pač le administraciji v Washingtonu in Bruslju, deloma z roko v roki, deloma druga proti drugi. Ob tem svetovne korporacije segajo tudi po kompetencah, ki pripadajo politiki. Kdor je imel oči, si jih je pomel ob demonstracijah v Seattlu: anarho scena na ulicah je pomagala razpravljavcem v dvorani, da so zaenkrat odbili naskok globalnega managementa, ki si je hotel vzeti še zakon v lastne roke.

A kaj je globalni management drugega kot “personifikacija kapitala”, če rečemo z Marxovimi besedami? In kaj drugega lahko dela ta personifikacija, kot da skrbi za gladki tek in uspešnost, a tako, da obenem cementira oblast produkcijskega procesa nad producenti? Vsa vprašanja po smislu življenja in smislu početja padejo pod kolesje te dominacije. Absurd, da se uspešnost tega managementa izkazuje z globalnim zmanjševanjem zaposlenosti, da se dobiček povečuje tudi tako, da se eksternalizira tudi strošek za odrabljeno delovno moč (“delovno silo”) ali pa se stroški dela (mezda) potisnejo pod vsak še sprejemljiv standard, spravlja v začudenje in osuplost vrsto ekonomistov, filozofu pa potrjuje, da ne gre le za “krizo vrednot”, temveč za *petitio principii* vsega sistema.

Francis Fukuyama je optimistično predvidel, da se končuje tisto, kar je Hegel imenoval boj za pripoznanje; pri Heglu je vladavina

zakona končala ta boj, zakaj v zakonu, ki je enak za vse, je vsakdo pripoznan. Fukuyama je to Heglovo idejo videl realizirano tudi na svetovni sceni, ko pade boj za pripoznanje med državami, ker zavlada mednarodni zakon. Kako je s tem mednarodnim zakonom, se je dalo slutiti iz dogajanja v Seattlu, ne samo iz škrbastega uveljavljanja človekovih pravic, iz katerega so iz znanih razlogov izvzeti npr. Tibet, Čečenija, Pakistan.

Toda priznavanje oblasti zakona se krha tudi v vsakdanjem življenju: mladi ljudje, mladostniki in mlajši polnoletniki, ki se dokazujejo s strelnim orožjem proti vrstnikom in vzgojnikom, mladi, ki med seboj obračunavajo v aktih nasilja, grozljiva dejanja asocialne objestnosti, kot je metanje skal z brvi čez avtoceste (v Nemčiji v februarju dve mrtvi voznici!) – kaj je to drugega kot odpoved vladavini zakona? In kaj drugega so številna dejanja iz občutja no future?

II. Ali imamo še petdeset let časa?

4. Optimistično je pričakovanje, da se bo sedanji svetovni sistem končal v petdesetih letih. Preoptimistično. Historični svet je namreč končen; nujna limitacija progressa so meje planeta; sistem, ki svoj razvoj gradi na razlikah, bo nanje dokončno naletel že prej; in ko se zenačijo razlike, progres, ki raste iz neenakosti, seveda ugasne. Naravoslovni analogon povedanemu je teorija toplotne smrti. Spoznanje o tem, da naš planet nima več mnogo šans za razvoj na razlikah ("center/centri" versus "periferija"), je v zraku; po svoje ga je zabeležila trivialna umetnost, ki že kar nekaj časa beži v vesoljska prostranstva in tam nahaja fantazijsko "periferijo".

5. Na meje planeta opozarjajo številna razmišljanja zadnjih štirideset let ali še kako leto več: od znanih tez o mejah rasti in drugih razmišljanj "rimskega kluba" do razmislekov o milenijski meji, ki jih zadnjih trideset ali štirideset let podpirajo različna kvantitativna zajetja "pospešenega razvoja": če v kartezičnem sistemu vnesemo na absciso čas, na ordinato pa katerikoli kvantitativni kazalec, pa naj gre za dosegljivo brzino, za moč motorjev, za število informacij na mesec, za polucijo okolja, za karkoli drugega, vedno dobimo eksponentialno krivuljo, ki postane okrog 2000 vzporedna z ordinato. To je čas, ko merljivi progres očitno že buta ob meje planeta.

6. Časa za iztek v smislu zenačitve razlik na planetu zmanjkuje; ekološke meje jemljejo možnost, da bi npr. Bolivija, Brazilija, Burkina Faso in Burundi dočakale zenačitev z Belgijo in Britanijo. Pripravljenosti za internalizacijo ekoloških stroškov še danes, pet po dvanajsti, ni.

Zlovešče pa je med drugim, da je globalizacija enkrat že potekala: svet je bil globaliziran na kondratjevskem valu ob vstopu v dvajseto

stoletje; a zatem je sledila najstrahotnejša kondratjevka dolina: z dvema svetovnjima vojnama, z razpadom svetovnega trga in s totalitarnimi odgovori nanj.

Problemi, ki vpijejo po rešitvi, jo bodo dobili – toda, ali bo takšna, da bo etično vsaj zadovoljiva, je žal že drugo vprašanje. Svet bo našel ravnotežje – toda, kakšno bo? Kaj bo s človekovo (posameznikovo) svobodo, kaj s človekovim dostojanstvom?

III. Kanček upanja

7. Glavno upanje je, da nas bo udarilo samo toliko, da bomo še preživeli.

Človeštvo se uči samo na ekstremnih izkušnjah: za anticiklično politiko je potrebovalo črni tork 1929 in obračun med New Dealom in fašizmom v vojni; za Nürnberg je potrebovalo Auschwitz, za njegovo oživitev masakre v Ruandi in na Balkanu. Na kateri točki bo nastala pripravljenost za internalizacijo stroškov? Žal se moramo pustiti presenetiti.

Arthur Miller, ki je postal pisatelj, potem ko je njegov oče (milijonar z dobro stoječo tekstilno tovarno) bankrotiral, ker je čez noč izgubil likvidna sredstva na borzi, ima o današnjih nabuhlih borznih tečajih porazno mnenje, zelo podobno kot Allan Greenspan ali pa prof. Mencinger. Ta balon bo počil; kaj se bo tedaj sesulo, kdo ve?

Toda ravno zato, ker je pripravljenost na iluzije tolikšna, je zdaj tembolj čas, ko moramo napeti sive celice; tudi tu velja Brechtov izrek: "Mišljenje je nekaj, kar sledi težavam in predhodi akciji." Mimo je čas, ko je bila legitimna zahteva *primum vivere, dein philosophari* – najprej živeti, potem filozofirati. Danes je treba temeljito in neutegoma misliti in premisliti, da bi našli rešitev za življenje. Življenje je ogroženo, ni pa še izgubljeno – to je optimistični stavek teorije in njenega upanja, kot bi rekel Herbert Marcuse.